

Бобер європейський (*Castor fiber*) на лівобережжі Середнього Дністра: сучасне поширення та особливості екології

Олександр Вікирчак

Національний природний парк «Дністровський каньйон» (м. Заліщики)
e-mail: ol_vikirchak@ukr.net; orcid: 0000-0002-2683-9213

ВИКІРЧАК, О. The European beaver (*Castor fiber*) on the left bank of the Middle Dnister: modern distribution and features of ecology. — The literature is summarised, as well as the author's previously unpublished data on the latest development of populations and features of the ecology of the European beaver in the region of the Dnister Canyon National Nature Park—the left bank of the Middle Dnister from the confluence of the Tumor River to the mouth of the Zbruch River (south of Ternopil Oblast) are presented. It is shown that the beaver's expansion in the region took place in two stages: first stage (2012–2022)—spread of the species in the Dnister valley; second stage (2017–2023)—spread of the beaver upstream along the first and second order Podolian tributaries of the Dnister. The specifics of the hydrological regime of the Dnister River as a pseudomountain river determine the features of beaver ecology. The increase in the number of beavers in the tributaries of the Dnister, the valleys of which are densely populated, leads to the appearance of conflicts in the 'beaver–man' system.

Вступ

Бобер європейський *Castor fiber* — вид з дивовижною динамікою чисельності: від благополучного виду з широким ареалом до майже повного знищення людиною у XX сторіччі і до новітньої широкої експансії [Шарлемань 1949; Сокур 1961, Панов 2002; Башта & Потіш 2012, Вікирчак 2020].

У цьому повідомленні узагальнено літературні, а також наведено неопубліковані раніше дані автора стосовно новітнього становлення популяції та особливостей екології бобра європейського в регіоні розташування Національного природного парку «Дністровський каньйон» — лівобережжі Середнього Дністра від впадіння р. Тумир до гирла р. Збруч (південна частина Тернопільщини).

Матеріал

Наведено дані отримані у процесі виконання програми Літопису природи НПП «Дністровський каньйон» у 2021–2022 роках. Наявність виду встановлювали за слідами життєдіяльності (характерні погризи дерев і кущів, прибережні нори, втопані стежки, загати на річках) та візуальними спостереженнями.

Для однозначності показу місць виявлення виду, наглядної оцінки темпів його поширення точки знахідок на Дністрі прив'язано до кілометражу Дністра від гирла [Лоцманська... 1975]. Місця виявлення виду на притоках Дністра вказані у відстані від місця впадіння розраховані за допомогою програми Google Earth.

Сучасне поширення бобра на лівобережжі середнього Придністер'я

Поширення бобра у досліджуваному регіоні відбувалося у два етапи.

1 етап 2012 — 2022 р. — поширення виду по долині Дністра

Згідно літературних вказівок на межі вказаного регіону вид з'явився на початку XXI ст. Влітку 2007 р. сім'я бобрів поселилася на островах поблизу с. Дубівці Галицького району Івано-Франківської обл. [Бучко 2010]. Ця знахідка віддалена від досліджуваного регіону на 16 км по Дністру.

У 2013 році надходять повідомлення від місцевих жителів про існування бобрових поселень на островах посеред Дністра в околицях с. Горигляди Монастириської громади Чортківського району (1066–1067 км Дністра від гирла). У 2015 р. поселення бобрів виявлено на островах нижче с. Добрівляни Заліщицької громади (946 км від гирла Дністра) та на островах на р. Дністер в урочищі Криве (943 км від гирла Дністра), що 3 км нижче по течії від попередньої точки. У грудні 2016 р. погризи бобрів знайдені значно нижче по Дністру — між сс. Синьків та Колодрібка (920 км від гирла Дністра).

Влітку 2017 р. виявлено погризи верби в районі острова, що напроти с. Самушин Чернівецької обл., 7 км вище проти течії Дністра від с. Горошова Мельнице-Подільської громади (905 км від гирла Дністра) [Вікирчак 2020].

У 2022 році боброві погризи виявлені біля устя р. Дзвинячки поблизу с. Дзвенигород Мельнице-Подільської громади (864 км від гирла Дністра). Це за 17 км до південно-східної межі досліджуваного регіону.

Ця знахідка дозволяє зробити припущення про повне заселення бобром Дністра у межах досліджуваного регіону. Швидкість новітньої експансії бобра по Дністру у межах досліджуваного регіону становила 26 км за рік.

II етап (2017–2023) — поширення бобра вверх по течії Подільських приток Дністра 1 і 2 порядків

З 2017 року поселення бобрів почали траплятися на першорядних притоках Дністра. Так влітку 2017 р. погризи бобрів виявлено на р. Нічлава вище с. Устя Мельнице-Подільської громади за 3 км від гирла. У 2018 році сліди перебування бобрів виявлено на річці Серет в околицях с. Касперівці (6 км від гирла). Того ж року сліди життєдіяльності цих тварин знайдено й на другорядних притоках Дністра, у тому числі на р. Хромава (околиці с. Щитівці Заліщицької громади) та річці Тупа (околиці с. Головчинці Товстенської громади) [Вікирчак 2020].

У 2020 р. відмічено активне розселення бобрів верх по течії р. Стрипи. Активні погризи кормових дерев виявлені на берегах цієї притоки Дністра поблизу сіл Сокилець (2 км від гирла), Жнибороди (6 км від гирла), Дуліби (12 км від гирла).

У 2021 р. виявлено погризи дерев бобрами на р. Серет між сс. Монастирок та Більче-Золоте (22 км від гирла) та напроти с. Мушкарів (33 км від гирла).

Підсумовуючи наведені факти можна стверджувати, що бобри станом на 2022 рік заселили не тільки долину Дністра, але й проникли на північ по протоках углиб Подільської височини щонайменше на 30 км. Враховуючи високі темпи новітньої експансії бора можна спрогнозувати повне освоєння ним західно-подільської частини басейну Дністра у найближчі роки.

Особливості екології бобра на лівобережжі середнього Придністер'я

Бобер на Дністрі

В межах Тернопільської області доволі велика річка зі швидкою течією та значним коливанням рівня води. Саме ці фактори є лімітуючими для виду.

Швидка течія перешкоджає переміщенням тварин та утруднює доставку кормового гілля. Тому для поселення тварини вибирають такі мікроумови, де цей фактор мінімальний.

На Дністрі поселення бобрів приурочені переважно до островів, в протоках між якими швидкість течії незначна, а на самих островах сформовані зарості верби ламкої, верби білої, верби пурпурової та високої гідрофітної трав'янистої рослинності.

Інше місце поселень — заводи на заокругленнях русла, де є круті береги для риття нір та пологі береги для виходу за кормом.

Тваринами було знайдено інженерне рішення проблеми швидкої течії. Бобри затягували довші і товстіші гілки наполовину у нору, вириту у обриві берега, і течія їх не відносила. У верхню частину цих гілок, що виходили у воду, вкладались інші. Таким чином виходив своєрідний пірс довжиною близько 10 м, який відкидав течію від берега на 3–5 м, утворюючи вище і нижче тиху заводь. При зниженні рівня води гілля з такого пірсу буде опускатись і прикриватиме підхід до нори, якщо вхід виявиться на певній віддалі від урізу води [Вікірчак & Площанський 2017].

Значне коливання рівня води для Середнього Дністра — звичайне явище. Періодично водою вкриваються місця поселень бобрів, що виникли при номінальному рівні. При цьому тварини змушені покидати поселення і мігрувати вверх проти течії по притоках. Саме цей фактор спричинив швидку експансію бобрів углиб Подільської височини, про що йшлося вище.

Тривале підняття рівня води у Дністрі влітку 2020 року призвело до повного затоплення деяких островів і бобрі змушені були перебратися у притоки. Так при обстеженні 08.09.2020 р. островів в урочищі Криве, де впродовж кількох останніх років жили бобрі, свіжих погрозів не виявлено. Заново сліди перебування цих тварин виявлено 27.10.2020 р. У 2021 р. 161 день рівень води був вище номінального, а 32 дні підйом води перевищував 1 м, тому зрозуміло чому 11.09.2021 свіжих слідів присутності бобрів не виявлено.

У суворі морозні зими Дністер вкривається кригою, а навесні після таких зим на берегах відкладаються крижані наноси. Потужні льодоходи стирають рослинність на берегах (в тому числі і зарості верби), що очевидно обмежує кормову базу бобрів. Оскільки з часу появи борів на Дністрі були м'які зими без потужних льодоходів вплив цього фактору на життя бобрів ще потребує досліджень.

Через часте підняття рівня води на Дністрі не проводиться господарська діяльність безпосередньо біля ріки конфліктні ситуації між людиною і бобрами не виникають.

Бобер на притоках Дністра

Поселяючись на малих ріках бобрі мають можливість регулювати рівень води влаштуовуючи загати. Вперше таку споруду бобрів виявлено у 2020 р.: Бобрі перекрили р. Тупу поблизу с. Головинці (Товстенська громада) (рис. 1), а вперше їх виявлено тут у 2018 р. Ширина загати близько 5 м, висота — 3 м. Вище загати у заплаві річки утворилося чимале водоймище.

У 2023 р. встановлено, що бобрі покинули це водоймище і спорудили нову греблю за 300 м нижче по течії ріки.

Ще одна загата споруджена бобрами на р. Тупа нижче с. Ворвулинці Товстенської громади. Тут бобрі для побудови греблі використали опори містка через річку.

Рис. 1. Загата бобрів на р. Тупа побудована у 2020 р., 22.03.2023. Фото автора.

Рис. 2. Нова загата бобрів на р. Тупа, 22.03.2023. Фото автора.

Вище греблі у заплаві виникло водоймище площею понад 1 га (рис. 2). Рівень води у річечці піднявся, вода ринула понад містком затопивши дорогу. Частина села виявилась у транспортній ізоляції. Через деякий час селяни змушені були загату розібрати. У кількох місцях цього села згризені бобрами високі верби упали і своїми кронами захарастили городні ділянки селян.

Зважаючи на темпи поширення бобра європейського можна припустити появу цих тварин у всіх придатних біотопах регіону і ймовірність загострення конфліктів у системі «бобер-людина».

Література

- Башта, А.-Т. В., Л. А. Потіш. 2012. Експансія бобра європейського *Castor fiber* L. в регіоні Українських Карпат. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Біологія*, **33**: 144–153.
- Бучко, В. В. 2010. Бобер у Галицькому національному природному парку. *Заповідна справа в Україні*, **16** (2): 70–72.
- Вікирчак, О. К., П. М. Площанський. 2017. Бобер європейський (*Castor fiber*) у Національному природному парку “Дністровський каньйон”. *Наукові засади природоохоронного менеджменту екосистем Каньйонного Придністров'я*. Матеріали II Міжнар. конф. Друк Арт, Чернівці, 103–105.
- Вікирчак, О. К. 2020. Нові дані про експансію бобра європейського (*Castor fiber*) на лівобережжі Середнього Дністра. *Novitates Theriologicae*, **11**: 140–144. <http://doi.org/10.53452/nt1123>
- Панов, Г. 2002. Динаміка ареалів та чисельності напівводних хутрових звірів в Україні у другій половині XX століття. *Вісник Львівського ун-ту. Серія біологічна*, **30**: 119–132.
- Сокур, І. Т. 1961. Бобер — *Castor fiber*. В кн.: Сокур, І. Т. *Історичні зміни та використання фауни ссавців України*. Вид-во Академії наук України, Київ, 30–35.
- Татаринів, К. А. 1973. *Фауна хребетних заходу України*. Вид-во Львівського ун-ту, Львів, 1–257.
- Шарлемань, Н. В. 1949. Боבר на Україні. *Природа*, № 3: 73–75.
- Лоцманська... 1975. *Лоцманська карта р. Дністер, 1 частина*. Дніпровське басейнове управління водних шляхів, пошукова руслова партія № 20.

Резюме

ВІКИРЧАК, О. Бобер європейський (*Castor fiber*) на лівобережжі Середнього Дністра: сучасне поширення та особливості екології. — Узагальнено літературні, а також наведено неопубліковані раніше дані автора стосовно новітнього становлення популяцій та особливостей екології бобра європейського в регіоні розташування Національного природного парку “Дністровський каньйон” — лівобережжі Середнього Дністра від впадіння р. Тумир до гирла р. Збруч (південна частина Тернопільщини). Показано, що освоєння бобрами регіону відбувалося у 2 етапи: 1 етап (2012–2022 рр.) — поширення виду по долині Дністра, II етап (2017–2023 рр.) — поширення бобра вгору по течії Подільських приток Дністра I і 2 порядків. Особливості гідрологічного режиму р. Дністер як псевдогірської ріки визначає особливості екології бобрів. Зростання чисельності бобрів на притоках Дністра, долини яких є густозаселеними призводить до появи конфлікту в системі “бобер-людина”